

Elza Kučera kao filozofkinja*

LUKA BORŠIĆ

*Institut za filozofiju u Zagrebu**luka@ifzg.hr*

UDK 1-055Kučera, E.

1:001

159.9."19"

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 5. 9. 2019.

Prihvaćen: 20. 12. 2019.

Sažetak

Glavni argument ovoga teksta jest taj da se Elza Kučera, osim kao prva knjižničarka i prva eksperimentalna psihologinja u Hrvatskoj, može promatrati i kao prva eksperimentalna filozofkinja. Taj zaključak nije puka posljedica činjenice da je ona prva Hrvatica rođena u Hrvatskoj koja je promovirana u doktoricu filozofije (1909. godine na Sveučilištu u Zürichu). Premda je ona cijeli svoj život bila zaposlena kao knjižničarka i redovito objavljivala knjižničarske radove, te premda je gotovo sav ostali pisani rad nominalno posvetila psihologiji, pominja analiza njezina cjelokupnog životnog opusa svjedoči o snažnom utjecaju filozofske izobrazbe na njezino pisanje iz psihologije. Naime značajan dio njezinih spisa, koliko tiskanih toliko i rukopisnih, bavi se pojmovima i idejama koje tradicionalno pripadaju filozofiji: voljom, etičkim djelovanjem, motivacijom, osjećajima, njihovim odnosima itd. Pitanjima vezanima uz te pojmove Kučera pristupa u dva koraka: u prvom koraku, ili sama provodeći jednostavne eksperimente u svojem privatnom psihologijskom laboratoriju ili oslanjajući se na rezultate drugih, dolazi do empirijskih podataka koje onda, u drugom koraku, introspekcijom, pojmovnim analizama i zaključivanjima sintetizira u apstraktne i univerzalne zaključke što je navlastito filozofijski rad. Takav se postupak danas naziva eksperimentalna filozofija.

Ključne riječi: Elza Kučera, psihologija, eksperimentalna filozofija, psihologizam, Gustav Störring.

* Ovaj je članak rezultat istraživanja na projektu »Hrvatske filozofkinje u europskom kontekstu«, koji pod oznakom HRZZ UIP-2017-05-1763 financira Hrvatska zaklada za znanost. Ovaj se tekst nadovezuje na dosadašnja istraživanja o Elzi Kučeri: Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman, »Elza Kučera između filozofije i psihologije«, u: Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman (ur.), *Filozofkinje u Hrvatskoj* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2017), pp. 145–162; Ivana Skuhala Karasman, »Elza Kučera – prva hrvatska eksperimentalna psihologinja«, *Suvremena psihologija* 21 (2018), pp. 189–200.

U ovom ću tekstu prikazati opus i glavne crte filozofske misli Elze Kučere koju bismo mogli i trebali smatrati jednom od prvih modernih hrvatskih filozofkinja s akademskim statusom doktora filozofije.

1. *Filozofska izobrazba Elze Kučere*

Elza Kučera (1883–1972) promovirana je u doktoricu filozofije 1909. godine na Sveučilištu u Zürichu.¹ Time je postala prva Hrvatica rođena u Hrvatskoj koja je promovirana u doktoricu filozofije. Prije nje, 1878. godine, s dvadeset i dvije godine, filozofiju je na istom sveučilištu doktorirala Helene Druskowitz, rođena pokraj Beča, po ocu porijeklom Hrvatica. Ivana Rossi ponegdje se navodi kao prva doktorica filozofije u Hrvatskoj: premda je ona prva promovirana filozofkinja na *Zagrebačkom sveučilištu*, njezina promocija je bila 1916. godine, dakle sedam godina nakon Elze Kučere pa je stoga ne bismo trebali smatrati prvom doktoricom filozofije u Hrvatskoj pogotovo stoga što je Elza Kučera ne samo rođena u Hrvatskoj, već je i cijeli svoj radni vijek provela u Hrvatskoj.

Najbolje svjedočanstvo o svojem studentskom putu daje nam sama Kučera u svojem *curriculum vitae* koji prilaže na kraj svoje knjige *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown*:

»Rođena sam 1883. godine u Vinkovcima (Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji). Od 1894. do 1902. godine pohađala sam osmogodišnji Djevojački licej u Zagrebu i tamo sam u ljeto 1902. godine položila završni ispit. U zimskom semestru 1902/3. i u ljetnom semestru 1903. godine slušala sam kao gostujuća studentica (hospitantica) na Sveučilištu u Beču predavanja iz povijesti filozofije, sistemske filozofije i povijesti umjetnosti kod profesorā Jodla, Müllnera, Stöhra, Kreibiga, Jeruzalema i Wickhoffa. Sljedeća četiri semestra provela sam kao izvanredna slušateljica na Kraljevskom hrvatskom sveučilištu Franje Josipa u Zagrebu, gdje sam pratila predavanja o sistemskoj filozofiji i povijesti umjetnosti kod profesorā Markovića, Arnolda, Bazale i Kršnjavog. U isto sam vrijeme na istom sveučilištu pohađala predavanja iz područja kemije, fizike i matematike kod profesorā Janečka i Kučere. U zimskom sam se semestru 1905. upisala na Sveučilište u Zürichu, gdje sam bez prekida studirala šest uzastopnih semestara. Pohađala sam predavanja iz povijesti filozofije, sistemske filozofije, povijesti

¹ U rijetkoj literaturi o Elzi Kučeri ponekad se navodi da je doktorirala *psihologiju*. Primjerice, taj se podatak može pronaći u natuknici »Kučera, Elza« u dvjema relevantnim enciklopedijama Hrvatskoga leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža: u *Hrvatskoj enciklopediji*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34407> (pristupljeno 14. listopada 2019) kao i u *Proleksis enciklopediji*, <https://proleksis.lzmk.hr/2861/> (pristupljeno 14. kolovoza 2019). Nasuprot tomu u *Hrvatskom biografskom leksikonu* piše ispravno da je studirala filozofiju i to doktorirala. Usp. Lada Šojat, »Kučera, Elza (Elsa, Elizabeta)«, *Hrvatski biografski leksikon* 8 (2013), pp. 290–291, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10783> (pristupljeno 14. kolovoza 2019).

umjetnosti, astronomije i fiziologije kod profesorā *Störriinga*, *Schumannna*, *Rahna*, *Bruna*, *Wolfer* i kod *dr. Höbera*.²

Iz ovog kratkog životopisa možemo uočiti dvije ključne činjenice. Prvo nam jasno svjedoči o profesorima koji su utjecali na njezin intelektualni razvoj. Drugo, razvidno je da je bilo problema da ona kao žena postane redovni student filozofije na sveučilištima u Beču i Zagrebu.

Ovdje je potrebno reći nekoliko riječi o visokoškolskoj izobrazbi za žene. Već od samih početaka sveučilišta u Europi pojavljuju se žene. Kao prva žena u povijesti koja je predavala na sveučilištu spominje se Bettisia Gozzadini koja je sredinom trinaestog stoljeća predavala pravo na Sveučilištu u Bologni. Prema legendi studirala je preobučena u muškarca, a predavala zakrivena velom. Slična svjedočanstva imamo i o Novelli d'Andrea stoljeće kasnije, koja je također prekrivena velom podučavala pravo na istom sveučilištu. Njezina sestra, Bettina d'Andrea, predavala je pravo i filozofiju na sveučilištu u Padovi. Premda takve pitoreskne priče, čiju istinitost nije moguće utvrditi, ostavljaju dojam ženske prisutnosti, iz površnog povijesnog pregleda ženskog visokog i fakultetskog obrazovanja vrlo brzo postaje jasno da je žena ne samo bilo vrlo malo u usporedbi s muškarcima već i to da su žene koje su imale pristup sveučilištima u pravilu pripadale najvišim društvenom slojevima. Tek se sredinom devetnaestog stoljeća žene počinju u većem broju upisivati na sveučilišne studije.

Nije lako odrediti koje je točno bilo prvo sveučilište koje je otvorilo vrata ženama da studiraju. Spominje se Francuskinja Julie-Victoire Daubié kao prva žena koja je 1861. godine diplomirala, to jest stekla bakalaureat, na Sveučilištu

² Elza Kučera, *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown. Eine historische Studie* (Zagreb: Druckerei der kroatischen Rechtspartei, 1909), p. 155:

»Ich bin im Jahre 1883 in Vinkovci (Kgr. Kroatien-Slavonien) geboren. 1894 - 1902 besuchte ich das achtklassige Mädchenlyceum in Zagreb und legte daselbst im Sommer 1902 die Schlussprüfung ab. Im Wintersemester 1902/3 und im Sommersemester 1903 hörte ich als Hospitantin an der Universität Wien Vorlesungen aus der Geschichte der Philosophie, der systematischen Philosophie und der Kunstgeschichte bei den Professoren *Jodl*, *Müllner*, *Stöhr*, *Kreibitz*, *Jerusalem* und *Wickhoff*. Die darauffolgenden vier Semester verbrachte ich als außerordentliche Hörerin an der kgl. kroatischen Franz-Josephs-Universität in Zagreb, wo ich den Vorlesungen über systematische Philosophie und Kunstgeschichte der Professoren *Marković*, *Arnold*, *Bazala* und *Kršnjavi* folgte. Gleichzeitig hörte ich an eben dieser Universität Vorlesungen aus dem Gebiete der Chemie, der Physik und der Mathematik bei den Professoren *Janecek* und *Kucera*. Im Wintersemester 1905 wurde ich an der Universität Zürich immatrikuliert, wo ich ununterbrochen sechs Semester hindurch studierte. Ich besuchte Vorlesungen über Geschichte der Philosophie, systematische Philosophie, Kunstgeschichte, Astronomie und Physiologie bei den Professoren *Störriing*, *Schumann*, *Rahn*, *Brun*, *Wolfer* und bei *Dr. Höber*.«

S njemačkoga preveo Luka Boršić.

u Lyonu. Godine 1869. na Sveučilištu u Londonu devet je kandidatkinja pristupilo pred sedamnaesticom ispitivača »općem ispitu za žene«, prvom takve vrste: od tih je devet kandidatkinja njih šest položilo ispit i time su postale prve žene u Engleskoj sa završenim visokoškolskim obrazovanjem. U Njemačkoj je situacija bila nešto kompliciranija: tek oko godine 1870. počela su sporadična upisivanja žena na pojedina sveučilišta, no na većini sveučilišta one nisu imale pravo stjecanja diploma sve do 1900. godine, a ponegdje čak i kasnije.

U Beču je tek u zadnjim godinama devetnaestog stoljeća ženama bilo omogućeno stjecanje doktorata: prva doktorska titula dodijeljena ženi, Gabrieli Possanner von Ehrenthal, bila je iz medicine 1897. godine. Nakon nje prva iduća žena bila je Gabriele von Wartensleben koja je promovirana u klasičnoj filologiji i arheologiji 1900. godine. Iste godine promovirana je i Cäcilie Wendt u matematici i fizici. Slijedi 1901. godine jedna promocija iz romanske filologije i jedna iz biologije. Nižu se doktorati iz fizike, matematike, povijesti, različitih filologija itd. Prva promovirana filozofkinja bila je Gisela Schäfer (rođena Rubel) 1903. godine. Iduća je bila Julie Kassowitz 1907. godine. Godine 1911. slijedi Olga Hahn, koja je skupa sa svojim bratom, matematičarom Hansom Hahnom, svojim mužem, Ottom Neurathom, filozofima Moritzom Schlickom i Rudolfom Carnapom te drugima, osnovala slavni »Bečki krug«. Četvrta doktorica filozofije bila je Amalie Rosenblüth koja je promovirana 1916. godine. Dakle u dvadesetak godina koliko je ženama bilo dopušteno stjecanje doktorskih titula na sveučilištu u Beču, filozofiju su doktorirale svega četiri žene od ukupno njih četiristotinjak.³ Ima nekih pokazatelja koji svjedoče o tome da ozračje za filozofkinje u Beču nije bilo povoljno. S jedne strane *fin de siècle* u Beču, kao i u većini njemačkog govornog područja, bilo je razdoblje razularena ženomrstva: pišu se knjige i »ozbiljni« znanstveni radovi te se otvoreno diskutira o ženama kao »po prirodi frigidnima« ili pak, suprotno tomu, »mnogo pohotnijima od muškaraca«, zatim »intelektualno deficijentnima«, emancipacija se opisuje kao ženska želja da bude poput muškarca, da poprmi njegov karakter, a ne kao želja

³ Do tih podataka nije baš lako doći i različiti izvori navode različite žene i različite godine. Naposljetku sam se pouzdao u dva »najsirovija« i najstarija izvora. Prvi je »Verzeichnis promovierter Frauen an der Universität Wien, 1897–1923«: radi se o neobjavljenoj rukopisnoj knjizi iz 1923. godine koja sadrži samo popis imena žena koje su doktorirale na Bečkom sveučilištu i godina kad su doktorirale u tom razdoblju bez navođenja u kojem su znanstvenom području ili polju promovirale. Knjiga se može pronaći u digitaliziranom arhivu Bečkog sveučilišta na sljedećoj mrežnoj adresi: <https://fedora.phaidra.univie.ac.at/fedora/get/o:104996/bdef:Asset/view>. Podatke iz te knjige uspoređivao sam s nešto rječitijim podacima koji se mogu naći u »Rigorosenakten der Philosophischen Fakultät (19. Jh.–20. Jh.)«: tamo su navedeni naslovi disertacija, datumi obrane doktorata, godine rođenja doktoranada itd. Taj se arhiv može pronaći u digitaliziranom arhivu Bečkog sveučilišta na mrežnom mjestu <https://bibliothek.univie.ac.at/archiv/>.

za jednakošću s muškarcem itd.⁴ S druge strane jednako je dojmljivo prešućivanje izobraženih žena. Ilse Korotin nabrojala je svega četiri mjesta na kojima je pronašla da se te rane filozofkinje spominju u suvremenim glasilima, i to isključivo u kontekstima vezanima za neke muškarce: na tri se mjesta spominju različite teorije vezane uz Moritza Schlicka i njegov tragičan kraj, dočim se Olga Hahn-Neurath samo jednom spominje kao suosnivačica »Bečkog kruga«.⁵

Na Zagrebačkom sveučilištu prve su redovite studentice bile Milica Bogdanović, studentica povijesti i geografije, te Milka Maravić i Vjera Tkalčić, obje studentice prirodoslovlja. Sve tri su akademske godine 1901/1902. upisale studij na Mudroslovnom fakultetu Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I., kako se tada nazivalo Zagrebačko sveučilište. Milica Bogdanović položila je *rigorosum* i promovirana je u doktoricu 1907. godine povijesnom tezom »Car Julije Apostat prema hrišćanstvu«. Da situacija sa ženama na ondašnjem Zagrebačkom sveučilištu nije bila mnogo bolja nego u Beču, opisuje na temelju dokumenata iz onovremenih izdanja *Narodnih novina* Tihana Luetić ovim riječima:

»Tradicionalizam društva, koji je na razne načine nastojao pokazati ženi gdje joj je mjesto, išao je toliko daleko da su čak i sveučilišni profesori uglednih stranih sveučilišta nastojali dokazati da sposobnosti djevojaka i njihovih muških kolega nisu jednake, a kao jedan od argumenta zašto se djevojke ne bi smjele pustiti na fakultetska predavanja navodilo se čak i to kako bi 'prisutnost mnogih liepih i mladih djevojakah u sveučilišnim dvoranama mogla raztresti studente' što bi štetilo disciplini i znanstvenoj razini predavanja.«⁶

No, kao i u mnogo čemu drugome, tako je i sa ženskom izobrazbom u Švicarskoj bilo drukčije nego u većini Europe. Sveučilište u Zürichu bilo je među prvim sveučilištima koje je primalo i žene na redovni studij, i to od 1864. godine, čak pet godina prije londonskog sveučilišta. Ženama je dopušteno slušanje predavanja prvo na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zürichu, a potom na politehnikumu, medicini i dr. Prema sjećanju ciriške studentice Ruskinje Virginije Šlikov ozračje za te prve studentice bilo je sasvim drukčije od onoga

⁴ Ovi izrijeci pripadaju Paulu Juliusu Möbiusu i Ottu Weiningeru, no sličnih bi se izričaja moglo pronaći i kod Richarda von Krafft-Ebinga, Cesarea Lombrosa i drugih. O *findesijeklovskom* ženomrstvu mnogo se pisalo. Jedna od preglednijih studija o tome kakva je situacija bila u Austriji u to vrijeme jest: Agatha Schwartz, »Austrian Fin-de-Siècle Gender Heteroglossia: The Dialogism of Misogyny, Feminism, and Viriphobia«, *German Studies Review* 28/2 (2005), pp. 347–366.

⁵ Ilse Korotin, »'Ach Österreich ... das ist wirklich ein Kapitel für sich.' Auf den Spuren weiblichen Philosophierens zwischen 'Wissenschaftlicher Weltauffassung' und 'Deutscher Sendung'«, *Die Philosophin* 3 (1991), pp. 26–50, na pp. 30–31.

⁶ Tihana Luetić, »Prve studentice Zagrebačkog sveučilišta«, *Hrvatska revija* 3–4 (2001), pp. 115–122, <http://www.matica.hr/hr/324/prve-studentice-zagrebackog-sveucilista-20884/> (pri-stupljeno 3. srpnja 2019).

što smo vidjeli u Beču:

»Profesori nisu pravili razliku između studentica i studenata, a neki su ove početke ženskog studiranja smatrali zanimljivim eksperimentom. Njihovo je ponašanje prema nama bilo prilično taktično i pristojno. Isto se ne može uvijek reći za studente, među njima je bilo mnogo protivnika ženskog studiranja, a njihovo ponašanje nije bilo ni prijateljsko ni kolegijalno, a kako je broj ruskih studentica stalno rastao, održavali su se oštri studentski skupovi u znak protesta protiv ženskog studiranja pa čak se zahtijevala deportacija strankinja. Ipak se ovdje vlast pokazala liberalnijom i naprednijom od mladih; ona je zahtjev odbila.«⁷

Do kraja devetnaestog stoljeća na ciriškom su sveučilištu studirale mnoge poznate žene: Švicarka Meta von Salis-Marschlins, Austrijanka Resa von Schirnhofen, Ruskinja Lou Andreas-Salomé i mnoge druge. Poljakinja Rosa Luxemburg je 1897. godine u Zürichu doktorirala pravo. Većina ovih žena pripadala je srednjem, građanskom sloju, što je bio i slučaj kod Elze Kučere.

---

⁷ Virginia Schlikoff, »Erinnerungen ehemaliger Zürcher Studentinnen. Wie ich zum Studium nach Zürich kam«, u *Das Frauenstudium an der Schweizer Hochschulen*, Hrsg. vom Schweizerischen Verband der Akademikerinnen (Leipzig und Stuttgart: Rascher & Cie., 1928), pp. 55–64, na p. 60:

»Die Professoren machten keinen Unterschied zwischen männlichen und weiblichen Studierenden, manche betrachteten diese Anfänge des Frauenstudiums als interessantes Experiment. Ihr Benehmen uns gegenüber war durchaus taktvoll und höflich. Das gleiche kann von den Studenten nicht immer gesagt werden, es waren viele Gegner des Frauenstudiums unter ihnen und ihr Verhalten weder freundlich noch kollegial, und als die Zahl der russischen Studentinnen immer mehr zunahm, fanden stürmisch verlaufende Studentenversammlungen statt, in welchen gegen das Frauenstudium protestiert und sogar Ausweisung der Ausländerinnen verlangt wurde. Allein die Regierung erwies sich freisinniger und fortschrittlicher als die Jugend; sie wies das Begehren ab.« Preveo s njemačkoga Luka Boršić.

Elza Kučera je za svojega studija u Zürichu slušala sljedeće predmete:⁸

Semestar	Predavač i predmet
zimski 1905/6.	Störring: Povijest najnovije filozofije Störring: Lektira Schopenhauerova djela <i>Svijet kao volja i predodžba</i> Hielscher: Logika i spoznajna teorija Schumann: Psihologija 2. dio Rahn: Povijest talijanskog slikarstva Wolfer: Uvod u astronomiju
ljetni 1906.	Störring: Kantova <i>Kritika čistog razuma</i> Störring: Povijest starije filozofije Störring: Logika općenitog nauka o metodi Schumann: Vježbe iz područja psihologije Schumann: Psihologija 1. dio Rahn: Povijest slikarstva na staklu
zimski 1906/7.	Störring: Spoznajna teorija Störring: Povijest novije filozofije od Bruna do, uključujući, Kanta Störring: Vježbe iz lektire pozitivističkih teoretičara spoznaje Schumann: Psihološke vježbe Schumann: Vježbe iz područja opće pedagogije Brun: Vježbe iz povijesti umjetnosti Brun: Peter Paul Rubens i njegova djela Rahn: Leonardo, Rafael i Michelangelo Höber: Eksperimentalna psihologija
ljetni 1907.	Störring: Psihologija osjećajnih i voljnih procesa Störring: Čitanje Leibnizovih <i>Novih eseja</i> Störring: Čitanje spisa novokantovskih teoretičara spoznaje Wreschner: Psihologija predočavanja i razmišljanja Wreschner: Uvod u eksperimentalnu psihologiju s demonstracijama, 1. dio Rahn: Talijansko i nizozemsko slikarstvo

⁸ Ovo je prijevod dokumenta »Kollegien-Verzeichniss« koji se čuva u: *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb, 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. R 4743 (16). S njemačkoga preveo Luka Boršić.

zimski 1907/8.	Störring: Spoznajnoteorijske vježbe Störring: Psihologija intelektualnih funkcija Störring: Čitanje suvremenih spoznajnoteorijskih tekstova Schumann: Prirodna filozofija Schumann: Pedagoško-psihologijske vježbe Schumann: Psihologijske vježbe Wreschner: Uvod u eksperimentalnu psihologiju s demonstracijama, 2. dio.
-------------------	--

Elza Kučera u jesen 1905. godine upisala se u Zürichu na studij specijalne filozofije kao učenica Gustava Störriinga. Iz ovoga izbora kolegija doista se može razabrati Kučerino kasnije usmjerenje. Njezini su interesi očigledno filozofija i psihologija.⁹ Ona se počinje zanimati za psihologiju u doba kad se psihologija osamostaljuje kao empirijska i eksperimentalna disciplina. Razgraničenje između filozofije i psihologije još nije jasno tako da se još uvijek vodi pod filozofiju. U ovom se izboru možda može nazrijeti utjecaj oca, astronoma Otona Kučere, koji ju već prije odlaska na studij usmjerio prema prirodnim znanostima. Naime u Zagrebu je na sveučilištu kao hospitantica slušala kemiju »kod Janačeka«, a fiziku i matematiku »kod Kučere«, tj. kod svojega oca. Posebice je pak vrijedno spomena to da se u izboru tih kolegija, mimo očito širokih interesa same Kučere i njezine sklonosti prirodnoznanstvenim temama, zrcali i historijski moment u razvoju znanosti kako ih danas razumijemo: ona je smatrala da će joj glavno oruđe za razumijevanje psihologije biti »specijalna filozofija«: spoznajna teorija, logika, povijest filozofije itd. što bi danas rijetko koji psiholog smatrao samorazumljivim.

2. *Opus Elze Kučere od filozofije do psihologije i natrag*

Elza Kučera ostavila nam je svjedočanstvo o svojim razmišljanjima o tome kojom se strukom baviti:

»Bilo je to početkom ovog stoljeća, kad sam svršavala svoje nauke u inozemstvu. Nakon mladenačkih kolebanja i dvoumica zaokupili su me u to vrijeme svojim obrisima već posve određeni znanstveni problemi, pa nisam željela drugo, nego da se cio svoj život mogu što intenzivnije baviti njihovim rješavanjem. Ali osnovno je pitanje pri tomu ostalo otvoreno: kako ću udesiti svoj život, da mi

⁹ Uzgred se može spomenuti da joj je treći predmet bio povijest umjetnosti, a da se nijedan od njezinih ni tiskanih ni rukopisnih radova ne bavi temom koja bi se mogla barem približno svrstati pod temu povijesti likovnih umjetnosti. Kučera se sama u mladosti bavila poezijom i interes za poeziju pratio ju je cijelog života, no o likovnoj umjetnosti nije ništa pisala.

to bude moguće. Prijateljica Poljakinja mi je tada jednog ljetnog predvečerja na šetnji uz züriško jezero spomenula, da je neki njen znanac upravo promoviran za doktora filozofije, a ja sam i nehotice izgovorila kobno pitanje:

‘A što će on sada?’ –

‘Namjestiti će ga u poljskoj biblioteci u Rapperswilu, pa će moći nastaviti i svoj znanstveni rad.’

U tom se času ukazala i meni realna mogućnost za ostvarenje mojih želja pomoću bibliotekarskog posla u kojoj znanstvenoj knjižnici. Mi Hrvati doduše nismo imali poput Poljaka knjižnicu u Švicarskoj, ali smo imali Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu, gdje tada još nije bilo filozofskog seminara ni psihologijskoga instituta. U toj ću Sveučilišnoj knjižnici mislila sam valjda naći barem najglavnija pomagala za svoje istraživanje, a lijepa mi je bila i pomisao da bi mi ondje i službeni posao služio izgrađivanju osnovnih uvjeta za svaki znanstveni rad.¹⁰

I doista, Elza Kučera se kao prva žena zaposlila u Hrvatskoj sveučilišnoj knjižnici 1909. godine i tamo je ostala raditi sve do umirovljenja 1944. godine. Pogledamo li njezine radove koje je objavila, vidjet ćemo da je ostala vjerna svojoj ideji: kako je očigledno procijenila da se ne može zaposliti na sveučilištu, jedina mogućnost da ostane raditi kao znanstvenica bilo je mjesto bibliotekarke koje će joj omogućiti da pri ruci ima »pomagala za svoje istraživanje«. Upada u oči da u svojem životopisu, koji je sastavila 1963. godine, dakle devetnaest godina nakon umirovljenja, na polovici prve stranice Kučera ovako piše: »1909 – 1944 bila sam namještena u Sveučilišnoj knjižnici u Zagreb, a uza to sam«, nakon čega slijede tri i pol stranice ispunjene popisom različitih psihologijskih i filozofijskih aktivnosti koja je ona obavljala »uz« rad u knjižnici, a da pritom aktivnosti u knjižnici nije ni spomenula kao nešto relevantno za svoju biografiju.¹¹

Elza Kučera sve je svoje pisane uratke ostavila Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici: radi se o doista obilnoj građi koja obuhvaća sve od objavljenih radova pa do pisama, uzgrednih bilježaka, dnevnika, fotografija, dokumenata, pa čak i črčkarija na papirićima. Prema gruboj procjeni radi se o oko 12000 ispisanih stranica papira, a da u to brojanje nije uključena njezina obilna korespondencija kao ni bilješke s predavanja i seminara te bilješke iz obilne literature koju je čitala. Na temelju te obilne ostavštine možemo steći cjelovit uvid u njezin opus i potanko pratiti njezin privatni život kao i znanstveno bavljenje do u tančine.

¹⁰ Elza Kučera, »Bibliotekarsko spominjanje«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 2 (1951), pp. 19–31, pretpisak u *Hrvatsko knjižničarsko društvo – 15. III. 1940. – 14. III. 2000 – Spomenica* (Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2000), pp. 93–103, na p. 93.

¹¹ Elza Kučera, »Curriculum vitae 10. XI. 1959. i 15. III. 1963.«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb, 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. 4744 (7).

Kučerino je stvaralaštvo doista raznoliko i već se ovlašnim pregledom njezine ostavštine uviđa da je objavila samo manji dio onoga što je zapisala. Njezin sveukupan opus objavljenih radova ne prelazi brojku od petstotinjak tiskanih stranica. Bez mnogo vremena utrošenog u mjerenje veličine papira i brojanja riječi, u što se autor ovih redaka nipošto neće upuštati, nemoguće je točno reći o kojem se omjeru objavljenog i neobjavljenog radi, no prema slobodnoj procjeni Kučera nije objavila više od 10 % onoga što je zapisala. U mladosti je objavljivala pjesme i poneke kraće biografske crtice u periodici.¹² Od dvadesetih godina dvadesetog stoljeća objavljivala je različite bibliotekarske stručne članke. Imala je i nekoliko feministički orijentiranih kraćih prikaza i članaka o ženama u slikarstvu i bibliotekarkama. No glavnina njezina tisknog opusa tiče se radova iz filozofije i/ili psihologije. Slično je i s njezinom neobavljenom ostavštinom u kojoj dominiraju različite bilježnice, zabilješke i sveske o psihologiji i filozofiji.

U nastavku ću se ukratko osvrnuti na neka njezina najznačajnija djela iz filozofije i psihologije, kako ona objavljena tako i neobjavljena.

I. Od tradicionalno filozofskih radova Elza Kučera objavila je samo jedan rad i to je njezina objavljena disertacija, *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown* (*Spoznajna teorija Thomasa Browna*). Osim te knjige Kučera je u ostavštini ostavila i nekoliko bilježnica o logici, spoznajnoj teoriji i povijesti filozofije. Ovdje se neću osvrnuti na bilješke s filozofskih predavanja, bilješke uz čitanje knjiga mnogih filozofa, bilješke za pripreme izlaganja na kongresima i sl.

1. *Spoznajna teorija Thomasa Browna* iz 1909. godine jedina je Kučerina objavljena knjiga.¹³ Knjiga ima »Uvod«, »Prvi dio: Prikaz Brownove spoznajne teorije« koji se dalje dijeli na šest poglavlja: »Metodološka određenja«, »Intuitivni principi kao pretpostavke mišljenja«, »Problem kauzaliteta«, »O identitetu duha«, »O našoj vjeri u postojanje vanjskog svijeta« i »Kritički pregled izloženoga«. U drugom dijelu, pod naslovom »Brownova spoznajna teorija u svojim povijesnim vezama« ima tri poglavlja »Povijesna pozicija Brownove teorije spoznaje prema shvaćanju njegovih kritičara«, »Brownova pozicija naspram Humea i škotske 'common sense philosophy'« i »Francuski senzualisti, Thomas Brown i J. St. Mill«. U ovoj je svojoj jedinoj knjizi Kučera željela sustavno izložiti sva Brownova spoznajnoteorijska određenja koja su

¹² Uz životopis spomenut u prethodnoj bilješci Kučera je priložila i popis svojih objavljenih radova. Taj popis nije potpun, ona u njega nije uvrstila nijedan rad koji nije bio znanstveni ili stručni.

¹³ Elza Kučera, *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown* (Zagreb: Druckerei der kroatischen Rechtspartei, 1909).

sadržana u njegovim predavanjima i u njegovom eseju o povezanosti uzroka i posljedice. Kučera razlaže osobitu poziciju Brownove spoznajne teorije koja se suprotstavlja Humu i škotskoj školi s jedne strane i Johnu Stuartu Millu s druge strane. Pritom je njegova psihološka i logička određenja samo onoliko uzimala u obzir koliko je to neposredno nužno za razumijevanje njegovih spoznajnoteorijskih postavaka.

Na ovaj se rad Elze Kučere osvrnuo i Albert Bazala u svojoj »književnoj obznani« iz 1910. Bazalin prikaz knjige vrijedan je ne samo kao svjedočanstvo o recepciji Elze Kučere u Hrvatskoj već i kao razmišljanje o statusu filozofije u Hrvatskoj u to doba pa ću stoga navesti podulji dio iz tog prikaza:

»Gospođica E. Kučera latila se *teorije spoznaje* njegove [Thomasa Browna]. Radnja ima dva dijela: u prvom se raspreda sama nauka Brownova, napose problem uzročnosti, jedinstva i postojanosti duševnoga bića i najposlije o osnovi vjerovanja u bitak izvanjskoga svijeta: prikazivanje je sustavno, iscrpljivo i jasno, te se doista kao iz neke magle razbijene razbira lik Brownov. Sav je prvi dio posvećen tome, da taj lik u što povoljnije svjetlo stavi, da se može dobro vidjeti i upoznati: gospođica Kučera učinila je to s velikim marom na način, koji odaje već sada čvrsta, sigurna radnika na polju nauke. Tko bi pak tražio, da autorica i 'kritičkim' zrakama – da tako rečem – rasvijetli lik Brownov, ne će to doduše naći u pojedinim odsjecima, ali zato na kraju prvoga dijela (str. 74. – 86.), a najposlije je i cijeli drugi dio, u kojem se prikazuje Brown prema svojoj okolini, takav, da se u njem nužno moraju omjeriti pojedine strane nauke Brownove i ocijeniti. I tu je gospođica E. Kučera pokazala ne samo svestrano poznavanje predmeta, o kojem radi, nego i bistar, oštrouman duh, te se može s pravom reći, da je uspjelo Brownu osvojiti dolično mjesto u povijesti filozofijskih problema.

Takav se posao mora svakako smatrati pozitivnim dobitkom nauke i s te je strane radnja gospođice E. Kučere svake hvale vrijedna. Ja bih samo dodao jedno: Ovom je disertacijom gospođica pokazala, da je vješta filozofijskom raspravljanju, da poznaje svoj predmet i pobudila u nas nadu, da će svojim radom koristiti ondje, gdje sile svoje posveti; a mi imamo široko neizorano polje filozofije. Tek od nekoliko decenija, što kod nas življe počeo raditi Marković i poslije Arnold, može se reći, da je u nas filozofijski rad započeo; prostrano polje – a radnika još uvijek premalo, pa pouzdano očekujemo da će se gospođica E. Kučera uhvatiti u naše kolo i iznastojati, da obogati našu dosta oskudnu filozofijsku literaturu.«¹⁴

Osim ove Bazaline bilješke knjiga *Spoznajna teorija Thomasa Browna* nije imala nikakvu meni poznatu recepciju niti sam uspio pronaći da ju je itko ikad obrađivao ili analizirao.

¹⁴ Albert Bazala, »Književne obznane. E. Kučera: Die Erkenntnistheorie von Th. Brown. Inaug. Dissert. Zagreb 1909«, *Nastavni vjesnik* 18/7 (1910), pp. 515–516, na p. 516.

2. »Filozofija malih naroda«, članak, vjerojatno iz 1918. ili 1919. godine, sačuvan u rukopisu.¹⁵ U ovom članku od dvanaest gustih stranica Kučera rabi formu osvrta na knjigu Vladimira Dvornikovića *Die beiden Grundtypen des Philosophierens*, tiskanu u Berlinu 1918. godine, kako bi iznijela svoja razmišljanja o filozofiji »malih« naroda. Problem s kojim se suočuje jest sljedeći: kojeg uopće ima smisla govoriti o nacionalnim filozofijama ako su »filozofski problemi u suštini svojoj jedni«? Naime ti problemi ne mogu a da nisu jedni jer »<...> filozofija obuhvata neku određenu vrstu ljudskoga istraživanja i, dok je spoznaja istina i cilj nauke, za koju ne odlučuje ni dubina, ni originalnost, ni ljepota, ni zanimljivost misli, nego ispravnost njenih rezultata«. ¹⁶ Kučera rješenje pronalazi u tomu da različiti narodi imaju svoje specifične različite metode kako dolaze do istine, koja je za Kučeru očito »jedna«. Specifičnost metoda ovisi o »psihogenetskom podrijetlu« različitih naroda i to je, u konačnici, za filozofiju dobro. Naime »<...> upotpunjujući se i ispravljajući uzajamne pogreške, izazvane nuždom psihičke subjektivnosti, sastavljaju pomalo svi smjerovi zajedno sistem objektivnih spoznaja.«¹⁷ Pritom je uloga filozofije malih naroda u tomu da glede svojih »psihičkih osobina« razvijaju sebi svojstvenu misao i izgrađuju svoju filozofsku terminologiju. Pritom se radi o »psihološko-spoznajnom« hermeneutičkom krugu, koji Kučera ipak ne eksplicira u svojem tekstu: koliko su, s jedne strane, psihičke specifičnosti odgovorne za jednostranost i ograničenost spoznaje istine, toliko te iste psihičke specifičnosti predstavljaju svojevrsan korektiv za druge psihičke specifičnosti i njihove jednostranosti i ograničenosti.

U ostavštini Elze Kučere nalaze se još tri nedovršena i teško čitljiva rukopisna teksta, sva tri napisana na njemačkom jeziku: »Logika« (76 stranica),¹⁸ »Spoznajna teorija« (26 stranica)¹⁹ i »Povijest filozofije« (56 stranica).²⁰ Nije moguće odrediti točno vrijeme nastanka tih tekstova. S dvama od tih triju tekstova Kučera je imala neke daljnje planove, naime posebno je u čistopis prepisala i proširila uvodne stranice u svoju »Logiku« pod dvama sličnim i na hrvatski

¹⁵ Elza Kučera, »Filozofija malih naroda«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb, 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. R 4749/9 (1). Naslov je pridjenuo knjižničar koji je uređivao njezinu ostavštinu, vjerojatno je to bio Šime Jurić.

¹⁶ Ibid., p. 2.

¹⁷ Ibid., p. 3.

¹⁸ Elza Kučera, »Logika«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica sign. R 4749 (13).

¹⁹ Elza Kučera, »Erkenntnistheorie«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica sign. R 4749 (14).

²⁰ Elza Kučera, »Geschichte der Philosophie«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica sign. R 4749 (15).

teško prevodivim naslovima »Einleitendes«²¹ i »Einleitung«²² »Uvodnik« i »Uvod«. U ovim tekstovima Kučera izlaže neke svoje temeljne postavke o odnosu filozofije, logike i psihologije. Tako u »Uvodu« piše:

»Položaj logike u filozofiji: filozofiju je Störriing, slično kao i Wundt, obilježio kao nauk o znanosti i kao nauk o pogledu na svijet. Kao nauk o znanosti filozofija se dijeli na logiku i spoznajnu teoriju.«²³

Oba rukopisa, i »Logika« i »Spoznajna teorija«, slično su koncipirana: na uvodnim se stranicama postavljaju ovakvi opći stavovi i pozicioniranje logike, odnosno spoznajne teorije unutar filozofije i naspram psihologije nakon čega slijedi kratak povijesni pregled. Primjerice, Kučera se u povijesnom dijelu »Logike« koji se tiče antike bavi sljedećim filozofima: Parmenid, Zenon, Sokrat, Platon, Aristotel, peripatetičari, Epikur, stoici, novoplatoničari. Uza svakog od tih mislilaca napisano je najviše dvije do tri stranice malog formata i radi se više o općenitim izjavama nego dubljoj analizi. Primjerice, jedino što veli o srednjem vijeku jest sljedeće: »U srednjem se vijeku poglavito bavi silogističkom sudova« i bez ikakve daljnje elaboracije nastavlja na novo doba u kojem se – neočekivano – bavi sljedećim 'logičarima': Leonard da Vinci, Kepler, Kopernik, Galilei, Francis Bacon (kojega naziva Baco von Verulam), Descartes i Leibniz. Rukopis završava osvrtom na Brentana, Sigwarta, Wundta, Erdmanna, Windelbanda i Störriinga. Kučera prvo izloži na jednoj ili dvije stranice glavne logičke postavke svakog od tih mislilaca, nakon čega iznosi kritiku. Tu je, očekivano, jedino iznimka Störriing, kojega Kučera ne izlaže kritici.

Naposljetku, tekst njezine »Povijesti filozofije« najfragmentarniji je i zbog rukopisa najnečitljiviji. Rukopis od 56 stranica završava Empedoklom.

Ove bih tekstove mogao izdvojiti kao »čisto« filozofske, tj. tekstove koji obrađuju tradicionalne filozofske teme tradicionalnim filozofskim pristupom.

²¹ Elza Kučera, »Logik: Einleitendes«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica sign. R 4749 (16/13).

²² Elza Kučera, »Logik: Einleitung«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica sign. R 4749 (16/14).

²³ Ibid. s. p.: »Stellung der Logik in der Philosophie: Die Philosophie wird von Störriing ähnlich wie von Wundt als Wissenschaftslehre und als Lehre über die Weltanschauung gekennzeichnet. Als Wissenschaftslehre zerfällt sie in Logik und Erkenntnistheorie.« Prijevod s njemačkoga sačinio Luka Boršić.

II. Radovi koji pripadaju, pogotovo s današnje pozicije, »čistoj« psihologiji, tj. koji obrađuju psihologijske teme eksperimentalnom metodom jesu sljedeći:²⁴

1. »Psihogalvanska refleksna pojava prema svom značenju za psihologiju čuvstva«, *Nastavni vjesnik* 5 (1914), preštampano kao separat, knj. XXIII. (Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara, 1914).
2. »Psihologija kao savjetnica u izboru zvanja«, *Kalendar hrvatskog radiše za god. 1924*, pp. 53–63.
3. »Ispitivanje inteligencije u svojoj pedagoškoj primjeni«, *Zbornik za pučku prosvjetu* II/3–4 (1924), pp. 80 (krivo numerirano 16) – 84.
4. »Experimentelle Beiträge zur Charakteristik der Willenshandlung«, *Archiv für die gesamte Psychologie* 77 (1930), pp. 223–248.
5. »Experimentelle Beiträge zur Charakteristik von Willensstufen«, *Radovi psihologijskoga instituta univerziteta u Zagrebu* I/3 (1933), pp. 3–36.
6. »Eksperimentalni prilozi karakteristici motivacije u voljnom djelovanju«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 273 (1947), pp. 129–160.
7. Tu bi se još mogle uvrstiti neobjavljene bilješke o pokusima koje je Kučera radila u svom privatnom laboratoriju u svom stanu (1912–1916) i što je kasnije nastavila u novoosnovanom fiziologijskomu institutu Medicinskog fakulteta u Zagrebu (1919–1921). Razvila je i Binet-Simonov test inteligencije i prilagodila ga je hrvatskim prilikama onog vremena. Sva ta istraživanja Kučera je popratila s nekoliko tisuća stranica bilježaka.

III. I naposljetku slijede radovi za koje je teško reći bi li se trebali svrstati pod filozofiju ili psihologiju.

Radi se o sljedećim objavljenim radovima:

1. »Forschungsergebnisse zur Charakteristik des Willens«, *Wiener Zeitschrift für Philosophie, Psychologie, Pädagogik*, Bd. IV, H. 4. (1953), pp. 233–237.
2. »Begründung und Motivation«, u Berthold Sutter (ur.), *Festschrift für Julius Franz Schütz* (Graz – Köln: Hermann Böhlau Nachf., 1954), pp. 219–223.
3. *Die Fragen der Gefühlspsychologie und ihre Erklärungsmöglichkeiten* (Zagreb: Grafička škola, 1962). Radi se o knjižici ili duljem eseju od 31 stranice.

²⁴ Podrobnije o Kučeri kao psihologinji usp. Skuhala Karasman, »Elza Kučera – prva hrvatska eksperimentalna psihologinja«, Vladimir Kolesarić, »Počeci eksperimentalne psihologije u Hrvatskoj«, u Vladimir Kolesarić (ur.), *Prilozi povijesti psihologije u Hrvatskoj* (Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, FF press, 2019), pp. 21–64, na pp. 38–42.

4. »Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen«, u: H. Heckhausen (ur.), *Bericht über den 24. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Psychologie* (Göttingen: Verlag für Psychologie, 1965), pp. 320–324.

Neobjavljeni radovi:

1. »Moja teorija čuvstava i volje«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica sign. R 4757, 370 listova, napisano oko 1938. g.²⁵
2. »Karakteristika mišljenja i htijenja u vidu eksperimentalnog istraživanja«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica sign. R 4763, 63 listova, napisano 1952. g.²⁶
3. »Der Wille«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica sign. R 4758, 339 listova, nepoznata godina sastavljanja.

Zašto mislim da bi nekom suvremenom bibliotekaru bilo teško odrediti na koju bi policu stavio ove radove: na onu na kojoj piše »Filozofija« ili na onu na kojoj piše »Psihologija«? Radi se naime o radovima u kojima Kučera svoja razmišljanja ne prikazuje kao posljedice laboratorijskih eksperimenata, već razmišlja »apstraktnije«, tj. razmišlja o tradicionalno filozofskim temama, kao što su »volja«, »osjećaji/čuvstva/emocije«, »etičko postupanje« itd. iz pozicije povezanosti psihologije i filozofije. Dobar primjer toga možemo vidjeti u članku »Psihološki temelji etičkog postupanja« iz 1965. godine, dakle teksta koji je Kučera objavila kad je imala 82 godine.²⁷ U tom članku Kučera argumentira da je zadaća etike jasno karakterizirati ponašanja i, na temelju toga, pronaći načela na osnovi kojih se mogu odrediti njihova rangiranja i odlučiti što je dobro, a što nije. Za Kučeru, na tragu njezina učitelja Gustava Störinga, etičko ponašanje jest voljno djelovanje motivirano stanjem osjećaja, a da se to djelovanje oživljava kao svjesna dužnost. Karakterizacija kao i rangiranje etičkih ponašanja mora se provesti kroz psihološku analizu stanja osjećaja povezanih s tim ponašanjem. Drugim riječima, Kučera smatra da je put k rješavanju etičkih problema psihološka analiza osjećaja, a ne filozofsko promišljanje i/ili

²⁵ Postoji i ranija, njemačka verzija ovog djela. Radi se o »Meine Gefühls- und Willentheorie«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica sign. R 4756, 626 listova, napisano 1925. g.

²⁶ Zanimljiva je bilješka koju je svojom rukom napisala i potpisala Kučerina nekadašnja učiteljica i bliska prijateljica, spisateljica Camilla Lucerna: »To je rad koji zaslužuje Nobelovu nagradu.« (»Das ist eine Arbeit die den Nobelpreis verdient.«)

²⁷ »Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen«, u: H. Heckhausen (hrsg.), *Bericht über den 24. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Psychologie* (Göttingen: Verlag für Psychologie, 1965), pp. 320–324.

argumentiranje. Ali, naravno, »kvaka« je u tomu da je sam taj stav *filozofski* i proizlazi iz navlastito filozofskih hermeneutičkih pretpostavaka. Kako bismo bolje razumjeli Kučerinu poziciju, pogledajmo pozadinu te pozicije.

3. Elza Kučera i psihologizam

Među profesorima filozofije na Sveučilištu u Zürichu u drugoj su polovici devetnaestog stoljeća dominirali filozofi kao što su to bili Friedrich Albert Lange, Wilhelm Wundt, Wilhelm Windelband, Richard Avenarius i drugi. Premda su oni sami bili filozofi vrlo širokih interesa i univerzalističkog pristupa filozofiji, njihovi nasljednici na katedrama oko *fin-de-siècle* počeli su sužavati svoje interese na probleme vezane uz novouspostavljenu znanost psihologiju te, s jedne strane, na teorijski odnos psihologije i filozofije, a s druge strane okreću se eksperimentalnoj psihologiji i prvim eksperimentima.

Za razumijevanje Elze Kučere tu nam je od posebnog značenja Gustav Wilhelm Störing (1860–1946) kod kojega je Kučera doktorirala i na čiji se rad često pozivala u cijelom svom opusu.²⁸ Störing je promovirao u Halleu 1889. godine u teologiji i filozofiji disertacijom »John Stuart Mill's Theorie über den psychologischen Ursprung des Vulgärglaubens an die Außenwelt« (»Teorija Johna Stuarta Milla o psihološkom izvoru pučkog vjerovanja u izvanjski svijet«). Godine 1896. habilitira filozofiju kod Wundta, koji je tad bio u Leipzigu, radom »Zur Lehre vom Einfluss der Gefühle auf die Vorstellungen und ihren Verlauf« (»Nauk o utjecaju osjećajā na predodžbe i njihov razvitak«). Na glasu kao »slobodoumni teolog« ne mogavši pronaći zaposlenje u Njemačkoj, završava studij medicine i doktorira disertacijom »Experimentelle Beiträge zur Thermodynamik des Muskels« 1897. godine na Sveučilištu u Berlinu. Njegovo zanimanje za medicinu objašnjava se uvjerenjem da je medicinska izobrazba nužna za razumijevanje psihologije.²⁹ Godine 1902. zapošljava se kao redoviti profesor na Sveučilištu u Zürichu gdje ostaje do 1911. kad odlazi u Strassbourg. Inicijalno su njegova predavanja obuhvaćala povijest filozofije, povijest pedagogije, logiku, metafiziku i spoznajnu teoriju. Nakon što je Ernst Meumann 1905. napustio Sveučilište u Zürichu, Störing je dobio ponudu da preuzme i predavanja iz psihologije što je on isprva odbio. Obrazloženje je bilo to da »iz obzira prema poslovima iz područja povijesti filozofije preferira

²⁸ Među gorespomenutim Kučerininim radovima nisam naišao ni na jedan, a da se u njemu ne spominje Störing.

²⁹ Tu tezu zastupaju Holger Steinberg i Ulf Künstler, »Vor 100 Jahren erschienen die 'Vorlesungen über Psychopathologie ...' von Gusthav Wilhelm Störing. Ein Rückblick auf seine frühen Jahr«, *Fortschritte der Neurologie – Psychiatrie* 68 (2000), pp. 243–249.

ostati pri svojem naučnom području«. ³⁰ Godine 1910., nakon odlaska profesora Friedricha Schumanna, Störriing preuzima predavanja iz sistematske filozofije, opće pedagogije i eksperimentalne psihologije kao i vođenje psihologijskog laboratorija. ³¹

Kad je Störriing došao na Sveučilište u Zürichu, tamo je već bio pripremljen teren za psihološka istraživanja. Ernst Meumann (1862–1915), učenik i asistent Wundtova, bio je zaposlen na ciriškom sveučilištu od 1897. do 1900. godine. On je držao da se nedostaci deduktivnog načina razmišljanja mogu nadvladati najprije ako se metode egzaktnih istraživanja pokušaju primijeniti na psihologiju i pedagogiju. Po uzoru na njemačka sveučilišta, na kojima je djelovao prije Züricha, Meumann osniva psihologijski laboratorij koji je opremio vlastitim financijskim sredstvima. ³² Stoga ne čudi da je Kučera vrlo rano, tj. za vrijeme svojih studija u Zürichu, došla u doticaj s psihologijskim eksperimentiranjem. O tomu svjedoči i sama u »Pregledu mojega rada na području psihologije«:

»1905–1908. studirala na univerzitetu u Zürichu psihologiju, specijalnu filozofiju i fiziologiju. Uza to četiri semestra saradivala kod eksperimentalnog istraživanja prof. Störriinga na području psihologije mišljenja. Rezultati su toga istraživanja s napomenom moje saradnje objavljeni u *Archiv für die gesamte Psychologie* i to pod naslovom 'Experimentelle Untersuchungen über einfache Schlussprozesse' u Bd. XI (1908) i 'Experimentelle und psychopathologische Untersuchungen über das Bewusstsein der Gültigkeit' u Bd. XIV (1909). Dva semestra sam saradivala u psihologijskom institutu prof. Schumanna kod eksperimentalnoga istraživanja prostornoga zrenja. Rezultati toga istraživanja s napomenom moje saradnje publicirani u 'Zeitschrift für Psychologie' g. 1910. pod naslovom: I. Karpinska, 'Experimentelle Beiträge zur Analyse der Tiefenwahrnehmung'.« ³³

³⁰ Protokoll des Regierungsrates des Kantons Zürich. 1. Januar bis 31. Dezember 1910. Als Manuskript gedruckt., sign. MM 3.24 RRB 1910/0533 - MM 3.24 RRB 1910/0553 od 31. ožujka 1910. godine, p. 198 (<https://www.archives-quickaccess.ch/stazh/rrb/ref/MM+3.24+RRB+1910/0546>, dohvaćeno 2. srpnja 2019): »Aus Rücksichten auf Arbeiten aus dem Gebiete der Geschichte der Philosophie hätte er damals vorgezogen, bei seinem Lehrgebiet zu bleiben.« Preveo s njemačkoga Luka Boršić.

³¹ Prema »Bericht des Akademischen Senates an die hohe Direktion des Erziehungswesens über die Wirksamkeit der Universität vom 1. Januar bis 31. Dezember 1910.«, u: *Jahresberichte der Universität Zürich seit 1833*, signatura StAZH Z 70.3097 (pp. 237–301), dostupno na mrežnim stranicama <https://suche.staatsarchiv.djktzh.ch/detail.aspx?Id=3711402> (pristupljeno 15. srpnja 2019).

³² Ernst Gagliardi, Hans Nabholz und Jean Strohl, *Die Universität Zürich 1833–1933 und ihre Vorläufer* (Zürich: Verlag der Erziehungsdirektion, 1938), pp. 844–845.

³³ Elza Kučera, »Pregled mojega rada na području psihologije«, *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica sign. R 4744 (3). Prvi se spomenuti članak, kojemu je kao autor naveden G. Störriing i na kojemu je Kučera radila kao doktorandica, »Experimentelle Untersuchungen über einfache Schlussprozesse«, danas drži prvim eksperimentalnim

E. Meumann je u to vrijeme bio urednik časopisa *Archiv für die gesamte Psychologie*, koji slovi kao jedan od najvažnijih ranih psihologijskih časopisa. Radi se o počecima eksperimentalne psihologije.

Svi ovi spomenuti filozofi/psiholozi zastupali su stavove koji bi se mogli podvesti pod psihologizam. Radi se o debati o odnosu logike, epistemologije i psihologije. Ta se debata razvila u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj od zadnjeg desetljeća 19. stoljeća pa sve do početka Prvoga svjetskog rata i, premda se danas drži pretežno povijesnim fenomenom, ipak se tu i tamo pojavljuju optužbe nekih filozofa za psihologizam kao i pokušaji obrane psihologizma. Ne postoji jedna definicija o tome što je to psihologizam: Martin Kusch navodi pet različitih silogizama koji bi predstavljali psihologistički argument.³⁴ Ugrubo bi se moglo reći da psihologizam smatra da su logika i spoznajna teorija dijelom psihologije. Naime ako je logika teorija sudova, pojmova i zaključivanja, a sudovi, pojmovi i zaključivanje ljudski su mentalni entiteti koji potpadaju pod psihologiju, onda se može zaključiti da su logika i epistemologija dijelovi psihologije. Dakle želimo li doći do najdubljih spoznaja o logičkom ustroju svijeta, moramo proučavati ljudsku psihologiju – i to prvenstveno eksperimentalnim metodama jer se alternativa, tj. introspekcija nije smatrala dovoljno pouzdanom.

Elza Kučera svakako je nasljedovala Störriingov psihologizam. To se primjerice može dobro vidjeti u »Uvodniku« u gore spomenutu »Logiku« u kojem Kučera započinje ovako:

»Logiku naziva Sigwart *naukom o vještini mišljenja*. Što je mišljenje, određuje u najširem smislu psihologija, i to tako da ga ponajprije identificira s predočivanjem, koje se kao spontano činjenje pojavljuje u suprotnosti spram opažanja i promatranja. Ovo mišljenje u najširem smislu riječi nastaje *spontano* i traje spontano gotovo cijeli naš život.

[...].

1. Spoznaja zbiljskog mišljenja zadaća je pak *psihologijskog promatranja*. Suprotnost istine i laži ima podjednako malu ulogu u njemu [psihologijskom promatranju] kao što je suprotnost dobra i zla u ljudskom djelovanju nešto psihološko.

2. Logičko motrenje nasuprot tomu pretpostavlja htjeti-misliti-istinu i hoće s jedne strane postaviti kriterije ispravnog mišljenja, a s druge strane dati naputak

---

istraživanjem silogističkog razmišljanja i vjerojatno također prvom eksperimentalnom studijom rezoniranja. Usp. Guy Politzer, »Solving natural syllogisms«, u: Ken Manktelow, David Over and i Shira Elqayam (eds), *The Science of Reason. A Festschrift for Jonathans St. B. T. Evans* (Hove and New York: Psychology Press, 2011), pp. 19–36, na p. 23.

³⁴ Martin Kusch, »Psychologism«, u Edvard N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2015, <https://plato.stanford.edu/archives/win2015/entries/psychologism/> (pristupljeno 1. srpnja 2019).

kako urediti misaone operacije da se postigne taj cilj. Budući da logika ima vrijednost u tome da je sredstvo za postizanje cilja, tako je i najveća zadaća logike biti *nauk o vještini*.³⁵

Slična razmišljanja Kučera razvija i u svojem osvrtu na Dvornikovićevu knjigu *Die beiden Grundtypen des Philosophierens* u kojem podrazumijeva da »psihogenetske karakteristike« različitih naroda određuju kakvu će filozofiju ti narodi imati.

4. Može li se govoriti o filozofiji Elze Kučere?

Elza Kučera već nosi dvije »zlatne medalje«: ona je općeprihvaćeno *prva* hrvatska bibliotekarka i *prva* hrvatska eksperimentalna psihologinja. Može li dobiti i treću kao *prva* hrvatska filozofkinja, tj. Hrvatica rođena u Hrvatskoj koja se bavila filozofijom? Ona sama, koliko sam uspio dosad pronaći u njezinoj ostavštini, nikad nije sebe nazivala filozofkinjom. Ona je svoj rad, to jest onaj rad koji je radila mimo zaposlenja u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici – ili baš zbog njega, isključivo opisivala kao psihološki rad. S druge pak strane, prati li se njezino razumijevanje odnosa između psihologije i filozofije, uviđa se da za nju taj odnos nije ili–ili, već prije i–i. Premda u svojim tiskanim djelima nije eksplicitno tematizirala pitanje toga odnosa, u njezinoj se rukopisnoj ostavštini mogu pronaći mnogi stavovi koji svjedoče o njezinu razumijevanju bliskosti između filozofije i psihologije. Ona je, kako se to vidi iz njezine akademske biografije, filozofiju doživljavala kao konstitutivni dio svoje psihologijske izobrazbe, ako ne svu filozofiju, onda sigurno logiku i spoznajnu teoriju.

³⁵ Kučera, »Logik: Einleitendes«, s. p.:

»Logik nennt Sigwart eine Kunstlehre des Denkens. Was Denken ist bestimmt im weitesten Sinne die Psychologie, indem es zunächst mit der Vorstellungstätigkeit identifiziert wird, welche im Gegensatz zur Wahrnehmung und zur Anschauung als ein spontanes Tun erscheint. Dieses Denken im weitesten Sinne des Wortes entsteht willkürlich und dauert auch willkürlich fast unser ganzes Leben hindurch.

<...>

1. Der psycholog. Betrachtung ist es nun die Erkenntnis des wirklichen Denkens zu tun. Der Gegensatz von wahr und falsch hat ebenso wenig eine Stelle in ihr, wie der Gegensatz von Gut und Böse im menschlichen Handeln ein psycholog. ist.

2. Die logische Betrachtung dagegen setzt das Wahrdenken wollen voraus und will einerseits die Kriterien des wahren Denkens aufstellen und andererseits die Anweisung geben, die Denkoperationen so einzurichten, dass der Zweck erreicht wird. Da aber die Logik einen Wert hat um insofern sie ein Mittel ist der Zweck zu erreichen, so ist die oberste Aufgabe der Logik Kunstlehre zu sein.«

Prijevod s njemačkoga sačinio je Luka Boršić.

Promotri li se поближе Kučerин opus, mogu se uočiti sljedeći momenti. Značajan dio njezinih radova i analiza odnosi se na pojmove i ideje koje tradicionalno pripadaju filozofiji: volja, etičko djelovanje, motivacija itd. Pritom većinu pojmova rabi u njihovu zdravorazumskom značenju, rijetko pribjegava preuzimanju »artificijelnih« definicija, a kad to i čini, čini to pozivajući se na filozofe i filozofska djela. S druge strane, u nekim svojim eksperimentima ona ispituje neke spontane reakcije i galvanometrom mjeri psihogalvanski refleks, što se svakako ne bi moglo nazvati navlastito filozofskim radom. No isto tako u nekim svojim eksperimentima ona ispituje intuicije svojih opažanika na temelju kojih izvodi daljnje apstraktne zaključke.

Ako Kučera i ne bi bila kandidatkinja za klasičnu ulogu »filozofa iz fotelje«, možda bi mogla biti eksperimentalna filozofkinja? Premda nema baš točne i jednoznačne definicije što bi to eksperimentalna filozofija bila, spominju se tri karakteristike koje neki projekt mora zadovoljiti, a da bi bio eksperimentalno-filozofski. Prvo, eksperimentalnom se filozofijom bave filozofi. Drugo, eksperimentalna filozofija uključuje bavljenje eksperimentima. Treće: cilj je tih eksperimentalnih studija preispitati ljudske stavove i intuicije.³⁶ Pogledamo li po tim mjerilima djelo Elze Kučere, vidimo da ona zadovoljava sva tri uvjeta. Stoga se čini da nije baš dvojbeno reći da bi Elza Kučera mogla biti i naša prva eksperimentalna filozofkinja – a možda i jedina dosad.

---

³⁶ Usp. Alexandra Plakias, »Experimental Philosophy«, *Oxford Handbooks Online* (Oxford: Oxford University Press, 2015),

<https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199935314.001.0001/oxfordhb-9780199935314-e-17> (pristupljeno 27. srpnja 2019).

Literatura

Izvori

- Kučera, Elza. *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown. Eine historische Studie* (Zagreb: Druckerei der kroatishchen Rechtspartei, 1909).
- Kučera, Elza. »Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen«, u: Heinz Heckhausen (ur.), *Bericht über den 24. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Psychologie* (Göttingen: Verlag für Psychologie, 1965), str. 320–324.
- Kučera, Elza. *Ostavština, dar dr. E. Kučera – Zagreb, 1972*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica:
- »Pregled mojega rada na području psihologije«, sign. R 4744 (3);
  - »Curriculum vitae 10. XI. 1959. i 15. III. 1963.«, sign. R 4744 (7);
  - »Filozofija malih naroda«, sign. R 4749 (9/1);
  - »Logik«, sign. R 4749 (13);
  - »Erkenntnistheorie«, sign. R 4749 (14).
  - »Geschichte der Philosophie«, sign. R 4749 (15);
  - »Logik: Einleitendes«, sign. R 4749 (16/13);
  - »Logik: Einleitung«, sign. R 4749 (16/14).
- Kučera, Elza. »Bibliotekarsko spominjanje«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 2 (1951), pp. 19–31, pretilsak u *Hrvatsko knjižničarsko društvo – 15. III. 1940. – 14. III. 2000 – Spomenica* (Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2000), pp. 93–103.

Sekundarna literatura

- Anon. »Kučera, Elza«, *Hrvatska enciklopedija* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža), <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34407> (pristupljeno 14. kolovoza 2019).
- Anon. »Kučera, Elza«, *Proleksis enciklopedija* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža), <https://proleksis.lzmk.hr/2861/> (pristupljeno 14. kolovoza 2019).
- Bazala, Albert. »Književne obznane. E. Kučera: Die Erkenntnis-theorie von Th. Brown. Inaug. Dissert. Zagreb 1909«, *Nastavni vjesnik* 18/7 (1910), pp. 515–516.
- Boršić, Luka i Skuhala Karasman, Ivana. »Elza Kučera između filozofije i psihologije«, u: Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman (ur.), *Filozofkinje u Hrvatskoj* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2017), pp. 145–162.
- Kolesarić, Vladimir. »Počeci eksperimentalne psihologije u Hrvatskoj«, u Vladimir Kolesarić (ur.), *Prilozi povijesti psihologije u Hrvatskoj* (Zagreb: Odsjek za psi-

- hologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, FF press, 2019), pp. 21–64, posebno pp. 38–42.
- Korotin, Ilse. »‘Ach Österreich ... das ist wirklich ein Kapitel für sich’. Auf den Spuren weiblichen Philosophierens zwischen ‘Wissenschaftlicher Weltauffassung’ und ‘Deutscher Sendung’«, *Die Philosophin* 3 (1991), pp. 26–50.
- Kusch, Martin. 2015. »Psychologism«, u: Edvard N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/win2015/entries/psychologism/> (pristupljeno 1. kolovoza 2019).
- Luetić, Tihana. 2001. »Prve studentice Zagrebačkog sveučilišta«, *Hrvatska revija* 3–4 (2001), pp. 115–122, <http://www.matica.hr/hr/324/prve-studentice-zagrebackog-sveucilista-20884/> (pristupljeno 3. srpnja 2019).
- Plakias, Alexandra. »Experimental Philosophy«, *Oxford Handbooks Online*, (Oxford: Oxford University Press, 2015), <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199935314.001.0001/oxfordhb-9780199935314-e-17> (pristupljeno 27. srpnja 2019).
- Politzer, Guy. »Solving natural syllogisms«, u: Ken Manktelow, David Over and Shira Elqayam (eds.), *The Science of Reason. A Festschrift for Jonathans St. B. T. Evans* (Hove and New York: Psychology Press, 2011), pp. 19–36.
- Schwartz, Agatha. »Austrian Fin-de-Siècle Gender Heteroglossia: The Dialogism of Misogyny, Feminism, and Viriphobia«, *German Studies Review* 28/2 (2005), pp. 347–366.
- Skuhala Karasman, Ivana. »Elza Kučera – prva hrvatska eksperimentalna psihologinja«, *Suvremena psihologija* 21 (2018), pp. 189–200.
- Steinberg, Holger i Künstler, Ulf. »Vor 100 Jahren erschienen die ‘Vorlesungen über Psychopathologie ...’ von Gusthav Wilhelm Störring. Ein Rückblick auf seine frühen Jahr«, *Fortschritte der Neurologie – Psychiatrie* 68 (2000), pp. 243–249. DOI: 10.1055/s-2000-11637.
- Šojat, Lada. »Kučera, Elza (Elsa, Elizabeta)«, *Hrvatski biografski leksikon* (2013), <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10783> (pristupljeno 14. srpnja 2019).

Elza Kučera as a philosopher

Summary

The main argument of this text is that Elza Kučera, besides being the first female librarian and the first experimental psychologist in Croatia, can also be declared to be the first experimental philosopher. This is not a mere consequence of the fact that Kučera was the first Croatian woman born in Croatia who obtained a doctoral degree in philosophy (in 1909 at the University of Zurich). Although her only permanent job was librarian in the National and University Library in Zagreb, which she did until her retirement, and most of her scientific work is characterized as psychological, a more detailed analysis of her texts shows a very strong influence of her philosophical education upon her way of thinking.

First, her choice of topics for most of her works is traditionally philosophical: will, ethical behaviour, motivation, feelings, their mutual relationships etc. Second, these topics Kučera approaches in a two steps: first she obtains empirical data either by doing some simple psychological experiments in her own private psychological laboratory or by relying on the works of other early psychologists/philosophers (most notable Gustav Störing), and then, using typically philosophical methods such as introspection, conceptual analysis, logical inferences and deductions, arrives to abstract and universal conclusions. This specific scientific procedure resembles what is nowadays described as experimental philosophy.

Keywords: Elza Kučera, psychology, experimental philosophy, psychologism, Gustav Störing.

